

Nr 37

Utlåtande i anledning av väckta motioner om utbyte i lagstiftningen av uttrycket »psykiskt efterblivna» mot »psykiskt utvecklingsstörda».

Andra lagutskottet har till behandling förehaft två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr 17 i första kammaren av fru *Carlqvist* och fröken *Ranmark* samt nr 24 i andra kammaren av herr *Svenning* och fru *Skantz*.

I motionerna, vilka är likalydande, har hemställts, »att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att uttrycket 'psykiskt efterblivna' i för dessa gällande lagstiftning måtte utbytas mot 'psykiskt utvecklingsstörda'».

Över motionerna har utskottet i den ordning 46 § riksdagsordningen föreskriver inhämtat yttranden från kungl. medicinalstyrelsen och kungl. skolöverstyrelsen.

Historik m. m.

Termen »sinnesslö» eller »sinnesslöhet» förekommer på flera ställen i vår lagstiftning bl. a. i giftermålsbalken, föräldrabalken och strafflagen. Begreppet synes icke ha samma innebörd i alla dessa lagar men alltid torde åsyftas någon grad av en defekt på intellektets område, som inom psykiatrien benämnes oligofreni. I den numera upphävda *lagen av år 1944 om undervisning och vård av bildbara sinnesslöa* fanns en närmare bestämning i det att i dess första paragraf stadgades, att i lagen med sinnesslö förstods den, som på grund av bristande förståndsutveckling icke kunde tillgodogöra sig folkskolans vanliga undervisning eller hjälpundervisning. Med bildbar sinnesslö avsågs i samma lag den, som var mottaglig för sådan teoretisk

och praktisk undervisning, som meddelades i sinnesslöskola. Övriga sinnesslöa betecknades i lagen som obildbara.

Inom psykiatrien brukade de oligofrena efter graden av undermålighet indelas i tre undergrupper — debila, imbecilla och idioter. Av dessa räknas dock i allmänhet icke de debila, i praktiken i stort sett hjälpklassklientelet, till de sinnesslöa. Ej heller motsvarar grupperna imbecilla och idioter helt kategorierna »bildbara» och »obildbara» i 1944 års lagstiftning. Vanligen hänfördes nämligen till imbecilla icke endast sådana efterblivna, som kunde tillgodogöra sig undervisningen vid sinnesslöskolor, utan även de högre stående »obildbara».

1951 års sinnesslövärdsutredning tillkallades med uppdrag att inom inrikesdepartementet biträda med utredning angående organisationen och finansieringen av sinnesslövärderna. Utredningen redovisade delvis sitt uppdrag genom ett år 1952 överlämnat stencilerat betänkande med förslag till lag om undervisning och vård av vissa psykiskt efterblivna.

Vad angår sinnesslöbegreppet och den därmed sammanhängande frågan om lagens tillämpningsområde ansåg utredningen att sinnesslönamnet icke borde bibehållas såsom beteckning i lagen för de psykiskt defekta personer, som borde falla under densamma och som då innefattades under detta namn. I stället förslogs beteckningen »psykiskt efterblivna». I fråga om avgränsningen av detta klientel förordade utredningen i anknytning till vissa uttalanden i direktiven, att lagen i fråga om andra än barn skulle avse vuxna, som på grund av allmän psykisk efterblivenhet var ur stånd att taga vård om sig själva. Beträffande barn i skolåldern borde däremot avgränsningen ske liksom hittills och alltså under lagen föras barn, som på grund av sådan efterblivenhet icke kunde tillgodogöra sig folkskolans vanliga undervisning eller hjälpklassundervisning.

I sin motivering framhöll utredningen till en början, att beteckningen sinnesslö icke längre godtogs inom psykiatrien. Anledningen härtill torde bl. a. vara, att namnet icke motsvarar hela den grupp, det här rör sig om, utan på sin höjd en del av densamma. Slöhet till sinnet utgör nämligen knappast något väsentligt karakteristiskt drag gemensamt för alla inom gruppen. Efter att ha redogjort för terminologien på området fortsatte utredningen.

De inom psykiatrien brukade termerna synas sålunda icke kunna användas som beteckning för dem, som f. n. benämnas »bildbara» och »obildbara» sinnesslöa. Ej heller bör enligt utredningens mening sinnesslönamnet kvarstå som beteckning för de »obildbara», vilket förordats i yttranden över 1949 års betänkande. Icke heller här är nämligen beteckningen adekvat. Inskränktes användningen av sinnesslönamnet till att avse de »obildbara» vuxna, skulle dessutom beteckningen här få en helt annan betydelse än i övrig lagstiftning (giftermålsbalken, steriliseringslagen etc.), vilket måste vara olämpligt. Härtill kommer, att svårigheterna vid gränsdragningen

mellan så kallade »bildbara» och »obildbara» göra det olämpligt att i lagföreskrifter beteckna grupperna med olika namn. Olägenheterna med en dylik uppdelning skulle också framträda vid till exempel eftermognad och i samband med variationer i de individuella utvecklingskurvorna. Ingenting skulle sålunda kunna hindra, att en person vid ett tillfälle måste betraktas som sinnesslö och en tid efteråt kanske icke längre kunna rubriceras som sådan eller tvärtom.

I själva verket torde det icke vara möjligt att finna någon beteckning för hela det ifrågavarande klientelet, som i och för sig på ett i förevarande sammanhang tillfredsställande sätt avgränsar detta från andra psykiskt defekta och från normala. Denna avgränsning torde nämligen få ske efter olika principer för barn och vuxna, och benämningen på defekttillståndet måste i varje fall kompletteras så att det härpå grundade undervisnings- eller vårdbehovet preciseras på ett i görligaste mån objektivt sätt. Enbart intelligensdefekten — uttryckt t. ex. i en viss låg intelligenskvot — kan ju icke utgöra grund för omhändertagande.

I frågan om en adekvat och samtidigt avgränsande bestämning på det grundläggande defekttillståndet, det som f. n. betecknas som sinnesslöhet (oligofreni), fastslog utredningen därefter att man inom psykiatrien anlade ett helt annat betraktelsesätt på dessa problem än tidigare. Då antog man allmänt att intelligensen var en konstant faktor. Nu hade man bl. a. genom de efarenheter, som vunnits inom barnpsykiatrisk verksamhet, samt genom systematiska intelligensundersökningar allt oftare funnit, att intelligensfaktorerna förändras. Främst inträffade dylika förändringar i sådana situationer, då brister i barnets miljö icke medfört tillräckliga stimuli för den intellektuella utvecklingen. Tillkomsten av sådana stimuli kunde då förbättra situationen. Även i andra situationer kunde man räkna med möjligheten av förändringar. En snabb utveckling kunde sätta in efter tidpunkten för en intelligensundersökning och medföra en t. ex. högre intelligenskvot vid undersökning kort tid efteråt. — Härutöver måste man också ta hänsyn till sen- och eftermognadsprocesser av annat slag.

Med hänsyn till det anförda ansåg sig utredningen böra övergiva uppfattningen av sinnesslöheten som ett relativt väldefinierbart statistiskt tillstånd hos ett klientel, som innefattade från varandra klart avskilda grupper. Utredningen fortsatte.

De intellektuella undermålighetsstillstånden eller utvecklingshämningarna utgöra en mycket heterogen och till sin etiologi (orsak) skild grupp, ur vilken, allt efter som forskningen gör framsteg, mer eller mindre enhetliga delar utkristallisera sig. Man finner sålunda ärftliga och medfödda men också förvärvade sjukdomar i centrala nervsystemet, de senare ofta skador av olika slag, vilka direkt eller indirekt drabbat hjärnan under skilda åldrar och mognadsstadier. Det finnes också en hel del tillstånd, som gå under benämningen pseudodebilitet, där det alltså endast rör sig om en skenbar intellektuell utvecklingshämning. Det kan vara barn, som på grund av en eller annan anledning ej fått tillfälle visa sina optimala intel-

lektuella möjligheter. Hit hör t. ex. de svårt miljöskadade barn, som utvecklingsstörning samt socialt på grund av upprepade skilsmässor från modern, institutionsvård etc. Vidare hör till utvecklingsstörningar även partiella sådana, t. ex. den grupp av barn, som lider av brister antingen inom den auditiva eller den visuella perceptionen (bristande ljud- resp. synuppfattning) och därigenom hämmats i sin utveckling, samt barn med t. ex. utpräglad motorisk talhämning, döva resp. blinda barn, där lytet avskärmat dem och ointetgjort ett rikare växelspel mellan dem själva och deras omgivning. Det kan vidare vara motoriskt sent utvecklade eller på annat sätt kroppsligt sjuka barn, som på grund av åtföljande psykiska hämningar ej kunna göra sig gällande i intellektuellt avseende.

Utredningen har funnit uttrycket »allmän psykisk efterblivenhet» bäst angiva och avgränsa det klientel, som lagen bör omfatta. Med personer lidande av »allmän psykisk efterblivenhet» åsyftas *endast* de, som på grund av brister i centrala nervsystemet hämmats i sina intellektuella helhetsfunktioner. Lagen avses sålunda icke omfatta t. ex. sådana intellektuella utvecklingsstörningar, som utan att sammanhålla med brister inom det centrala nervsystemet bero på miljöförhållanden, uppväxtförhållanden o. dyl. Inte heller avses utvecklingsstörningar, som direkt kunna sättas i samband med kroppslig svaghet eller sådana kroppsliga sjukdomstillstånd, som icke beröra det centrala nervsystemet. Vidare avser lagen inte heller de partiellt utvecklingsstörade, hos vilka de intellektuella funktionerna i flera avseenden kunna vara normala, medan brister framträda på t. ex. enbart ljuduppfattningens och synuppfattningens område med åtföljande svårigheter för kunskapsutveckling.

Utredningens betänkande utsändes på remiss till ett stort antal myndigheter och sammanslutningar. Förslaget att i den nya lagstiftningen ersätta sinnesslönamnet med beteckningen psykiskt efterbliven och göra »allmän psykisk efterblivenhet» till grundläggande förutsättning för att någon skall falla under lagen godtogs i flertalet yttranden. *Medicinalstyrelsen*, *Sinnesslöskolornas föreståndarförening* och *styrelsen för Allmänna svenska föreningen för vård av sinnessjuka och fallandesjuka* uttalade sin tillfredsställelse över den föreslagna ändringen. De båda sistnämnda remissinstanserna ansåg emellertid icke benämningen psykiskt efterbliven fullt adekvat ur medicinsk synpunkt och medicinalstyrelsen sade sig hellre skola ha sett att termen »intellektuellt utvecklingsstörad» kommit till användning. Även *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län*, *styrelsen för Svenska landstingsförbundet* och *Svenska socialvårdsförbundet* ifrågasatte om »psykiskt efterbliven» vore den bästa benämningen. *Skolöverstyrelsen* och *folkskolektionen i Stockholm* ifrågasatte om begreppet efterblivenhet genom förslaget blivit så preciserat, att missförstånd ej kunde uppkomma.

Termen »intellektuellt utvecklingsstörad» föredrogs — förutom av medicinalstyrelsen — av *Jönköpings läns landstings förvaltningsutskott* och *folkskolestyrelsen i Göteborg* medan *Stockholms läns landstings förvaltningsutskott* ansåg uttrycket »oligofreni» vara den term, som bäst angav

vilken grupp som avsågs och samtidigt icke verkade fränstötande. »Efterbliven» hade en dålig klang i den allmänna folkmeningen. Härtill kom att det även begagnas om den stora gruppen debila eller hjälpklassmässiga barn, för vilka lagen icke avsågs skola gälla. Sistnämnda synpunkter anfördes även av *Sinnesslöskolornas föreståndarförening*, som ansåg det vara av stor betydelse att samma benämning ej användes för både elever och patienter. Risken för att uttrycket psykiskt efterbliven då snart skulle komma att få samma dåliga klang som ordet sinnesslö var enligt föreningens mening mycket stor.

I *Kungl. Maj:ts proposition nr 26 år 1954* med förslag till nu gällande lag om undervisning och vård av vissa psykiskt efterblivna anförde *föredragande departementschefen* bl. a.

Att finna en lämplig sammanfattande beteckning för både skol- och vårdfallen inom »sinnesslövärderna» är emellertid svårt. Varken den senaste utredningens förslag »(allmänt) psykiskt efterbliven» eller någon av de vid remissbehandlingen framkomna synes mig helt tillfredsställande. Efter övervägande av skälen för och emot de olika förslagen har jag dock stannat för utredningens linje, som rent språkligt synes mig bäst täcka vad man avser utan att därför ha en mera uttalad diskrediterande karaktär. Även i fråga om innebörden av uttrycket »allmän psykisk efterblivenhet», som får betydelse för avgränsningen av dem som bör falla under lagen, kan jag ansluta mig till utredningen, då denna fastslår att härunder *endast* faller den, som på grund av brister i det centrala nervsystemet hämmats i sina intellektuella helhetsfunktioner. Detta innebär visserligen, att lagen icke blir tillämplig på de icke sällsynta fall, där utvecklingshämningen beror på t. ex. miljö eller uppväxtförhållanden eller på kroppsliga sjukdomar, som ej berör det centrala nervsystemet, eller där hämningen endast är partiell, något som också kritiserats i en del remissyttranden. Men en sådan gränsdragning torde vara nödvändig, om icke en ganska obestämd och till sin storlek oberäknelig krets av personer skall träffas av lagens skolpliktsbestämmelser och få förmånen av fri undervisning och vård.

Med den gjorda bestämningen av »allmän psykisk efterblivenhet» faller därunder även barn med en lägre grad av utvecklingshämning, som icke behöver särskild undervisning eller vård, närmast de s. k. debila. En ytterligare avgränsning måste alltså ske för att bestämma lagens tillämpningsområde. I fråga om barn i skolåldern synes härvid i enlighet med utredningens utan erinran lämnade förslag de i 1944 års lag fastslagna grunderna alltjämt böra gälla. Detta innebär alltså att under lagen bör falla barn i skolåldern, som på grund av allmän psykisk efterblivenhet icke kan tillgodogöra sig folkskolans vanliga undervisning eller hjälpundervisning. Att inom denna grupp i lagen skilja på »bildbara» och »obildbara» synes icke påkallat. I den särskilda skolan för dessa barn, vilken efter sinnesslönamnets avskaffande bör benämnas särskola i stället för sinnesslöskola, kommer självfallet att gå alla sådana efterblivna barn, som kan tillgodogöra sig undervisningen där, medan övriga i den mån anstaltsvård är nödvändig får vårdas

på vårdhem. Någon uppdelning i »bildbara» och »obildbara» bör emellertid icke heller förekomma i fråga om vuxna efterblivna. Detta skulle nämligen innebära, att förmågan att tillgodogöra sig undervisning, i allmänhet fastslagen genom intelligensprövningar, blev avgörande även efter skolpliktens slut. Såsom uttalats redan i direktiven för 1951 års sinnesslövsutredning bör avgränsningen av de vuxna, som skall falla under lagen, i stället ske efter vederbörandes förmåga att reda sig på egen hand i livet. Endast om oförmåga härutinnan föreligger, finns ju något behov av ingripande från samhällets sida. Utredningen har i enlighet härmed föreslagit att under lagen skall falla vuxna, som på grund av allmän psykisk efterblivenhet är ur stånd att taga vård om sig själva, och jag kan ansluta mig till detta förslag.

Vad departementschefen anfört i frågan godtogs av riksdagen.

I enlighet med det framlagda förslaget erhöll 1 § lagen den 4 juni 1954 om undervisning och vård av vissa psykiskt efterblivna följande, nu gällande lydelse:

Denna lag avser *dels* barn under skolåldern, som på grund av allmän psykisk efterblivenhet icke kunna erhålla tillfredsställande vård i enskilt hem, *dels* andra barn under aderton år, som av sådan orsak icke kunna tillgodogöra sig folkskolans vanliga undervisning eller hjälpundervisning, *dels* ock personer över aderton år, som av samma grund äro ur stånd att taga vård om sig själva.

Från lagens tillämpning undantagas de som äro intagna på eller försöksutskrivna från sinnessjukhus eller staten tillhörig anstalt för psykiskt efterblivna.

Remissyttranden

Båda remissinstanserna anser att frågan om utbyte av uttrycket »psykiskt efterblivna» bör hänskjutas till mentalsjukvårdsberedningen, som tillkallats för att inom inrikesdepartementet biträda vid handläggningen av frågorna om mentalsjukvårdens utbyggnad och utrustning samt därmed sammanhängande spørsmål. Skolöverstyrelsen uttalar därjämte att den anser benämningen »psykiskt utvecklingsstörd» väl karakterisera den grupp av elever som avses med ifrågavarande lagstiftning.

Utskottet

Uttrycken »sinnesslö» och »sinnesslöhet» i 1944 års lagstiftning om undervisning och vård av bildbara sinnesslöa har i nu gällande lag av år 1954 om undervisning och vård av vissa psykiskt efterblivna ersatts med uttrycken »psykiskt efterbliven» och »allmän psykisk efterblivenhet».

I förevarande motioner göres gällande att de nu använda uttrycken visserligen är väsentligt bättre än den tidigare terminologien, men att även

beteckningen »psykiskt efterbliven» för de omhändertagnas anhöriga måste te sig stötande. Med hänsyn härtill föreslår motionärerna att såsom beteckning på den kategori som avses med ifrågavarande lagstiftning i stället måtte användas uttrycket »psykiskt utvecklingsstörda».

Såsom uttalades redan vid tillkomsten av 1954 års lag kan uttrycken »psykiskt efterbliven» och »allmän psykisk efterblivenhet» icke anses i allo tillfredsställande. Den av motionärerna föreslagna beteckningen är i vissa avseenden mera tilltalande. Om den även ur medicinska och andra synpunkter är godtagbar torde emellertid böra bedömas i ett större sammanhang. Så kan ske genom att åt mentalsjukvårdsberedningen uppdrages att pröva frågan om lämplig terminologi i förevarande avseende. Vad utskottet sålunda anfört synes böra bringas till Kungl. Maj:ts kännedom.

Under hänvisning till det anförda får utskottet hemställa,

1) att riksdagen i anledning av förevarande motioner, I:17 och II:24, i skrivelse till Kungl. Maj:t såsom sin mening måtte giva Kungl. Maj:t till känna vad utskottet anfört; samt

2) att motionerna i den mån de icke kan anses besvarade genom vad utskottet under 1) hemställt, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 2 april 1963

På andra lagutskottets vägnar:

JOHN R. ANDERSON

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från f ö r s t a kammaren: herr Nils Elowsson, fru Hamrin-Thorell, fru Carlqvist, fru Gärda Svenson, herrar Lars Larsson, Dahlberg, Nyman* och Hübinette;

från a n d r a kammaren: herrar Anderson i Sundsvall, Nilsson i Göteborg*, Rimmerfors, Wahrendorff, fru Eriksson i Ängelholm, fru Svensson i Kungsör, herrar Hamilton och Carlsson i Göteborg.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.